

Застосування до іноземних холдингових компаній та їх українських корпоративних (дочірніх) підприємств зобов'язань із виконання державних програм

Application to foreign holding companies and their Ukrainian corporate (child) enterprises an obligation to implement of state programs

Б.В. Деревянко

Ключові слова:

іноземна холдингова компанія, зобов'язання, державна програма, нормативно-правовий акт, відповідальність, корпоративне (дочірнє) підприємство.

Key words:

foreign holding company, liabilities, the state program, a legal act, responsibility, corporate (subsidiary) company.

Зараз Україна переживає найтяжчі часи у своїй новітній історії. Криза в політиці, втрата територій, ведення гібридної оборонної війни чинять негативний вплив на економіку. Проте саме в такій ситуації стала очевидною надважлива роль великих об'єднань підприємств, зокрема холдингових компаній, у забезпеченні економічної стабільності та незалежності.

Принцип В. Парето щодо закономірності 80% та 20% останнім часом знаходить беззаперечне підтвердження як у світовій економіці, так і в економіці кожної країни стосовно, з одного боку, ролі підприємств малого та середнього бізнесу, а з іншого – великого бізнесу. Так само, як великі світові корпорації, що є об'єднаннями підприємств у формі холдингів й узагальнено зветься транснаціональними корпораціями (далі – ТНК), приносять близько 80% світових доходів країнам, у яких розташовані їх головні компанії та сплачують податки, так само об'єднання підприємств регіонального (державного) рівня приносять приблизно таке ж від'ємне число доходів у межах окремої країни. В Україні лєвова частка доходів держави, рівно як і валютних надходжень, припадає на об'єднання підприємств у сфері металургії, важкого машинобудування, хімічної промисловості, видобутку та переробки природних вуглеводнів. До складу таких об'єднань також входять потужні банківські установи. Значна частина підприємств із таких об'єднань знаходиться в Донецькій та Луганській областях, де в силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин припиняється діяльність або скорочуються обсяги виробництва таких підприємств. У таких умовах в Україні скорочується ВВП та зменшуються обсяги валютної виручки. Тому сьогодні потрібні нові правові рішення, які переорієнтують об'єднання підприємств на діяльність в інших сферах народного господарства в різних областях країни. І не менш важливим є отримання іноземних інвестицій в українську економіку, навіть ціною часткової втрати економічної незалежності та самостійного статусу окремими підприємствами. На сьогодні дослідженню відносин із взаємодії холдингових компаній та їх корпоративних (дочірніх) підприємств із державою, виконання ними державних програм економічного та соціального розвитку, розвитку окремих сфер виробництва присвячували роботи такі українські вчені-господарники, як А.Г. Бобкова, О.А. Беяневич, О.М. Вінник, О.П. Віхров, С.М. Грудницька, Р.А. Джабраїлов, Д.В. Задихайло, І.Є. Замойський, В.К. Мамотов, В.А. Устименко, В.В. Хахулін, В.С. Щербина та інші. Їх роботи заклали підґрунтя для подолання значної кількості проблем, що існують у діяльності об'єднань підприємств. Однак сучасна ситуація потребує проведення нових досліджень, покликаних згенерувати нові ідеї та запропонувати зміни до господарської практики та законодавства. Тому **метою статті** є надання пропозиції щодо залучення потужних вітчизняних та іноземних холдингових компаній та їх корпоративних (дочірніх) підприємств в Україні до реалізації державних програм соціально-економічного розвитку та розвитку окремих галузей економіки.

Отже, через сьогоднішню ситуацію в Україні триває відтік капіталу. Найбільші вітчизняні холдингові компанії та фактичні промислово-фінансові об'єднання втрачають свої доходи, зменшуються розміри їх статутних капіталів; протягом останніх 1,5–2 років приблизно вдвічі зменшилася кількість українських мі-

льярдерів та мільйонерів (причому як у доларовому, так і в гривневому еквівалентах). Через політичні та економічні ризики, викликані війною та нестабільністю, підприємства-експортери, переважна більшість із яких є холдингами або їх корпоративними (дочірніми) підприємствами, не поспішає з реалізацією валютної виручки. НБУ докладає зусилля для боротьби із цим та іншими негативними для національної валюти явищами, проте лише цих зусиль замало. З іншого боку, занижений курс гривні сприяє інвестуванню грошей іноземними компаніями, зокрема ТНК.

Таким чином, у сучасній українській економіці виникла ситуація, у якій вітчизняні великі суб'єкти господарювання, об'єднання підприємств скорочують кількість своїх підрозділів, продають окремі основні фонди, виводять (або не повертають) валютну виручку з України, а іноземні ТНК та холдинги готові скуповувати пакети акцій і майно українських підприємств. Така ситуація вимагає свого осмислення та коригування. З одного боку, у різних країнах світу застосовуються три основні правові режими інвестиційної діяльності. Унаслідок високих потреб в іноземному капіталі окремі країни застосовують пільговий режим інвестиційної діяльності для іноземних інвесторів, який діяв в Україні в 1990-х роках. Переважна більшість країн світу застосовує національний, тобто рівний як для резидентів, так і для нерезидентів режим інвестиційної діяльності. І саме такий режим сьогодні застосовує Україна щодо іноземних інвесторів. Окремі країни світу можуть собі дозволити застосовувати більш жорсткий режим інвестиційної діяльності стосовно нерезидентів. У більшій або меншій мірі до таких країн можна віднести Японію, Об'єднані Арабські Емірати, Туркменістан та інші. За такого режиму національні інвестори мають більше пільг та привілеїв, ніж іноземні, або до іноземних інвесторів приділяються додаткові вимоги, та/або останні проходять більш складну процедуру легітимації в чужій країні в порівнянні з національними суб'єктами господарювання.

Оскільки ситуація в сучасній економіці України неординарна та непередбачувана, то правовий режим інвестиційної діяльності для іноземних компаній може змінитися як у бік пільгового, так і в бік протилежного йому. Дефіцит фінансових ресурсів може викликати пропозицію пільг іноземним інвесторам. За такого розвитку подій в умовах падіння реальних доходів населення та суб'єктів господарювання іноземні ТНК та холдинги зможуть за «дорогий» в Україні долар скупити пакети акцій та майно українських суб'єктів господарювання. Відповідно, останні перетворяться на корпоративні (дочірні) підприємства іноземних монополізованих холдингів.

Серед населення України традиційно є поширеною думка про надмірну експлуатацію приватними корпоративними зарубіжними акціонерами та великими ТНК і холдингами працівників корпоративних (дочірніх) підприємств. Проте ситуація в Донецькій та Луганській областях у 2014–2015 роках показала протилежне. Переважна більшість керівників державних підприємств вирішувала завдання щодо власного переїзду, організації проживання та забезпечення, натомість працівники та члени їх родин корпоративних (дочірніх) підприємств іноземних холдингів централізовано перевозилися транспортом підприємств, отримували харчове, медичне та побутове обслуговування за рахунок підприємства (слід сказати лише про те, що в 2015 році працівники державних підприємств із зони АТО самотужки долали проблеми отримання пропусків на в'їзд та виїзд із зони АТО, тоді як за працівників підприємств, що є корпоративними (дочірніми) підприємствами іноземних холдингових компаній, ці проблеми централізовано вирішували самі підприємства). Зрозуміло, що іноземні об'єднання підприємств також не альтруїсти й додаткові витрати часу та грошей віднесуть на собівартість виготовленої продукції. Однак чому тоді так само не вчинили інші – українські підприємства?

З іншого боку, сьогоднішня ситуація на фінансовому ринку вже сама по собі є пільгою для іноземного інвестора, який у своїй мирній країні отримує доходи в доларах США або євро та користується здешевленим бензином та газом. Крім того, ще більш ніж 10 років тому нами вказувалося, що у федеральному законодавстві США податок на прибуток є своєрідною платою корпоративних структур за переваги, які вони отримують у результаті інтеграції капіталів. Американські економісти розуміють, що синергійний ефект від взаємодії капіталів перекидає всі додаткові витрати учасників зі сплати податку на прибуток корпорації¹. Тобто сама наявність статусу холдингової компанії, великої корпорації вже є своєрідною пільгою, перевагою над іншими суб'єктами господарювання, а тому й підставою для сплати додаткового загальнодержавного податку на прибуток корпорацій. А отже, і в нашому випадку входження великої іноземної холдингової компанії на вітчизняний ринок із викупом за відносно невелику грошову суму контрольних пакетів акцій українських підприємств уже можна вважати пільгою або платою за втрату економічного суверенітету українським підприємством, що із самостійного стало корпоративним (дочірнім) підприєм-

¹ Дерев'яно Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Б.В. Дерев'яно. – Донецьк, 2004. – 227 с.

ством холдингової компанії. Тому більш правильним буде не повертати пільгового режиму інвестиційної діяльності для іноземних інвесторів, а принаймні залишити національний.

З іншого боку, низький курс української національної валюти і, відповідно, «дорогий» долар, зниження вартості акцій українських підприємств, зниження попиту на них із боку українських великих об'єднань підприємств у короткостроковому періоді стимулюють появу конкуренції з боку іноземних ТНК та холдингових компаній за право бути власниками контрольних пакетів акцій українських великих підприємств. А тому до них може бути застосований не пільговий, а протилежний йому більш жорсткий режим інвестиційної діяльності.

Названий вище жорсткий режим інвестиційної діяльності для іноземних інвесторів можна вважати таким умовно. Жорсткість повинна полягати в покладанні на іноземні холдинги зобов'язання розробити інвестиційний проект, реалізовувати його, зареєструвати вкладення інвестицій, гарантувати захист та реалізацію соціальних прав працівникам та членам їх родин, продовжувати співпрацю з територіальними громадами за місцем розташування підприємств, забезпечити права та законні інтереси корпоративних (дочірніх) підприємств – українських акціонерних товариств, контрольні пакети акцій яких будуть викуплені іноземними холдингами тощо.

На нашу думку, зобов'язання закордонних холдингів повинні знайти місце в максимальній кількості нормативно-правових актів, починаючи зі статуту самої холдингової компанії (у наданому нами коментарі статті 126 Господарського кодексу України (далі – ГК України) було зазначено, що холдингова компанія діє на основі статуту. Вищим органом її управління є загальні збори учасників, до компетенції якого закон відносить формування єдиної фінансової, інвестиційної, виробничо-господарської та науково-технічної політики корпоративних підприємств, визначення напрямів і порядку використання прибутку корпоративних підприємств, затвердження планів виробничого та соціального розвитку корпоративних підприємств, але дозволяє відносити й інші питання²) та статутів корпоративних (дочірніх) підприємств як локальних актів господарського законодавства й закінчуючи нормативними актами високого рівня, зокрема Законом України «Про господарські товариства», Законом України «Про холдингові компанії», та надвисокого рівня – ГК України та Цивільним кодексом України. При цьому важливе значення має прописування відповідальності іноземних холдингів аж до примусового вилучення акцій із компенсацією певної частини їхньої вартості в разі невиконання своїх інвестиційних зобов'язань щодо працівників, територіальних громад, держави чи корпоративних (дочірніх) підприємств. Без прописування штрафних санкцій іноземне об'єднання підприємств (велика ТНК чи холдингова компанія) не буде серйозно ставитися до зобов'язань по щодо кого б то не було в Україні. Наочний приклад маємо у відносинах кількарічної давності між новим власником приблизно 94% акцій ПАТ «Криворіжсталь», працівниками й державою. Зрозуміло, щоб правильно оцінити дії сторін у тій ситуації, треба бачити договір між усіма сторонами. Проте в будь-якому випадку визначення в локальних, спеціальних та загальних нормативно-правових актах, крім зобов'язань, ще й можливих санкцій та інших заходів відповідальності іноземного холдингу (інвестора) є нагально необхідним і в жодному разі не буде зайвим.

ГК України містить частину 6 статті 126, яка вказує, що якщо корпоративне підприємство через дії або бездіяльність холдингової компанії виявиться неплатоспроможним та визнається банкрутом, то холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями корпоративного підприємства³. Зазначена норма спрямована на захист інтересів корпоративного (дочірнього) підприємства та його кредиторів, а також на попередження холдингової компанії про відповідальність за дії чи бездіяльність, що можуть спричинити неплатоспроможність або визнання банкрутом корпоративного (дочірнього) підприємства⁴. За конкретикою застосування названої норми ГК України останній відсилає до спеціального господарського законодавства, основним актом якого є Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 року № 3528-IV⁵. Проте зазначений закон містить лише 12 статей, з яких по одній статті визначають терміни та містять прикінцеві положення (статті 1 та 11), три найбільші за обсягами статті (6, 7 та 7-1) регламентують особливості діяльності державних холдингових компаній, шість статей визначають загальні положення

² Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под общ. ред. А.Г. Бобковой. – Х. : Издатель ФЛ-П Вапнячук НН, 2008. – 1296 с.

³ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.

⁴ Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под общ. ред. А.Г. Бобковой. – Х. : Издатель ФЛ-П Вапнячук НН, 2008. – 1296 с.

⁵ Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.

(статті 2, 3, 4, 8, 9, 10), і лише в частині 5 статті 5 «Особливості утворення та діяльності холдингової компанії» названо питання, віднесені до виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії:

- формування єдиної фінансової, інвестиційної, виробничо-господарської та науково-технічної політики щодо корпоративних підприємств;
- визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств;
- затвердження планів виробничого та соціального розвитку корпоративних підприємств⁶.

Названою частиною 5 статті 5 також передбачено можливість віднесення до виключної компетенції загальних зборів холдингової компанії законом або статутом вирішення інших питань⁷. Проте саме в цьому законі перелік можливих інших питань не наведено. Так само в законі не знайшли розвиток наведені вище положення частини 6 статті 126 ГК України щодо відповідальності холдингової компанії перед корпоративними (дочірніми) підприємствами за завдані їм збитки внаслідок незадовільного управління.

Також у досліджуваному Законі України «Про холдингові компанії в Україні» не передбачено жодних зобов'язань холдингових компаній щодо реалізації державних або регіональних програм економічного та соціального розвитку. Причому виконання певних завдань не передбачено ані для українських, ані для іноземних холдингових компаній. У нині нечинному Законі України «Про промислово-фінансові групи в Україні» передбачалося створення промислово-фінансової групи з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки України⁸, а для стимулювання до цього головному підприємству промислово-фінансової групи (у певній мірі аналог холдингової компанії) та учасникам промислово-фінансової групи (у певній мірі аналог корпоративних (дочірніх) підприємств холдингової компанії) державою пропонувалися різні пільги.

Можна стверджувати, що сьогодні іноземні холдингові компанії і так уже мають певні пільги, тому необхідно передбачити в Законі України «Про холдингові компанії в Україні» спрямованість їх роботи на реалізацію державних програм. У межах основних напрямів економічної діяльності держави, передбачених статтею 10 ГК України, можуть бути розроблені та запропоновані до реалізації іноземним холдинговим компаніям державні програми. А в межах засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, частково названих у пункті 2 статті 12 ГК України, реалізаторам можуть надаватися й певні пільги⁹.

Статтею 4 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року № 3715-VI названо стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2011–2021 роки:

- освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення та з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;
- технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;
- впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;
- широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;
- розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки¹⁰.

Вважаємо виправданим внесення до Закону України «Про холдингові компанії в Україні» норми про можливість викупу контрольного пакету акцій українського акціонерного товариства іноземною холдинговою компанією у випадку розробки останньою проекту в межах одного зі стратегічних пріоритетних на-

⁶ Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.

⁷ Там само.

⁸ Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.

⁹ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.

¹⁰ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.

прямів інноваційної діяльності на 2011–2021 роки, який має бути схвалений спеціальною комісією, створеною Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, на сьогодні значним позитивом є вже сама наявність Закону України «Про холдингові компанії в Україні». Завдяки ньому холдинги виділено із загальної кількості об'єднань підприємств. Холдинги відрізняються вертикальною інтеграцією управлінських зв'язків. Через це вони можуть відносно швидко переорієнтувати напрямки своєї діяльності та діяльності своїх корпоративних (дочірніх) підприємств у бік реалізації високодохідних інноваційних програм та проектів. Через сучасну фінансово-економічну ситуацію в Україні іноземні холдингові компанії мають вигідні можливості для придбання контрольних пакетів акцій українських підприємств. Як плату за це запропоновано зобов'язати їх та їх корпоративні (дочірні) підприємства виконувати державні програми економічного та соціального розвитку. Крім того, з метою посилення відповідальності холдингової компанії перед залежними від неї корпоративними (дочірніми) підприємствами вважаємо можливим на цьому етапі доповнити частину 5 статті 5 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» принаймні нормою, схожою на норму із частини 6 статті 126 ГК України. У свою чергу найближчі дослідження правовідносин за участі холдингових компаній та їх корпоративних (дочірніх) підприємств повинні розглядатися в площині розробки та пропозиції конкретних норм до Законів України «Про холдингові компанії в Україні», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність» та інших, які сприятимуть більш тісному залученню холдингових компаній до реалізації державних завдань, посиленню відповідальності холдингових компаній (особливо іноземних) перед державою та суспільством, а також їх корпоративними (дочірніми) підприємствами.

Анотація

У статті визначено окремі переваги іноземних холдингових компаній під час виходу на український ринок. Запропоновано покласти на них зобов'язання з виконання державних програм і передбачити в різних нормативно-правових актах їх відповідальність перед державою, суспільством і корпоративними (дочірніми) підприємствами.

Summary

Several advantages of foreign holding companies in entering the Ukrainian market in the article have been identified. It was proposed to impose on them liabilities to implement state programs and provide in the variety of legal acts its responsibility to the state, society and corporate (subsidiary) companies.

Використана література:

1. Деревянко Б.В. Правове регулювання створення та діяльності промислово-фінансових груп : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Б.В. Деревянко. – Донецьк, 2004. – 227 с.
2. Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под общ. ред. А.Г. Бобковой. – Х. : Издатель ФЛ-П Вапнячук НН, 2008. – 1296 с.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 43-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18–22. – Ст. 144.
4. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15 березня 2006 року № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.
5. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України від 21 листопада 1995 року № 437/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 23. – Ст. 88.
6. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.

Б.В. Деревянко

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»